

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗСЕЛЕННЯ НА ОСНОВІ ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЇ

Розглядаються стратегічні напрями розвитку розселення в Луганській області у період трансформації.

Постановка проблеми. Низька ефективність соціально-економічних перетворень на сучасному етапі розвитку України, значною мірою, зумовлена недостатньою розробкою наукових основ вибору того чи іншого варіанта стратегії ринкової трансформації вітчизняної економіки. В умовах радикальної зміни економіки дедалі підвищується актуальність формування оптимального варіанта господарської політики на близьку перспективу з урахуванням сучасних теоретичних концепцій і досвіду розвинених країн світу.

Аналіз останніх публікацій. Аналіз наукових джерел свідчить про незначну кількість наукових робіт суспільних географів, присвячених проблемам стратегічного розвитку розселення. Слід відзначити публікації А. І. Доценко, І. Г. Мельник.

Постановка завдання. Метою статті є визначення стратегічних напрямів розвитку розселення Луганської області в трансформаційний період.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні поняття «стратегічне планування розвитку», «стратегія розвитку» інтенсивно входять у ділову мову. Переваги такого підходу очевидні: визначення місії та стратегічних цілей, до яких необхідно прийти через певний час, передбачення своїх власних слабких та сильних сторін, шансів і загроз у зовнішньому середовищі. Такий підхід знижує ризики і збільшує шанси досягнення поставленої мети. «Якщо корабель не знає куди йому пливати, ніякий вітер не буде для нього попутним» – писав древній філософ. Тож визначення місії та стратегічних цілей є ознакою розуміння керівниками їхніх майбутніх завдань і шляху до винайдення ресурсів для забезпечення виконання.

З точки зору географа стратегічне планування є процесом розробки і реалізації системи заходів, здатних перевести суспільно-територіальний комплекс з сучасного стану в бажаний, тобто на рейки динамічного збалансованого розвитку.

В Україні розробка стратегій розвитку була започаткована наприкінці дев'яностих років ХХ ст. як стратегічне планування розвитку територіальних громад. Проте впровадження науково обгрунтованих концепцій розвитку регіону та розробка програм не дали належного ефекту через недостатнє фінансове та ресурсне забезпечення. Складність розробки стратегії будь-якого міста характеризується багатьма чинниками, особливо щодо збору необхідної інформації. Конкретні статистичні дані практично відсутні та їх потрібно прораховувати або виокремлювати з інтегрального районного чи обласного показників. Ще одним чинником, що ускладнює розробку стратегії, є відсутність фахівців. Однак головною проблемою є відсутність належного фінансування.

16 червня 2007 року міністр регіонального розвитку та будівництва України Володимир Яцуба заявив, що найвагомішою перешкодою на шляху інвестицій у великі регіональні проекти найближчим часом стане відсутність у більшості українських міст сучасних генеральних планів розвитку територій. Справа в тому, що

більшість міст області якщо і мали генеральні плани, то вони були розроблені ще за радянських часів та давно застаріли.

2007 року в Україні почалася компанія з розробки генпланів більш як 20 міст. Експерти зазначають, що відсутність генпланів у містах вигідна великому бізнесу, оскільки можна змінювати статус землі, а відповідно й ціну на неї. Проте зараз питання затвердження генпланів регіональних міст пов'язане з можливістю вкладання інвестицій у регіон.

На жаль, наш менталітет заважає проведенню стратегічного планування належним чином. Під час опитування керівників різних поселень області з'ясувалося, що вони в більшості своїй мають Стратегію розвитку Луганської області, але навіть її не читали. Одна з причин такого становища – відсутність фінансування на впровадження стратегій.

На наш погляд, стратегічними напрямками розвитку розселення в області повинні бути наступні:

1. Збереження поселенської мережі

Проблема збереження існуючої поселенської мережі в Луганській області стоїть дуже гостро, особливо щодо сільських форм територіальної організації розселення. Тому тут слід розробити стратегію, основу якої буде становити диференціація розвитку міст і навколишніх сільських районів. Для цього необхідно створити спеціальний фонд, що надаватиме кредитні гарантії підприємствам, які виявлять бажання інвестувати кошти в бізнес, розміщений у сільській місцевості. Механізм стимулювання повинен передбачати великий обсяг послуг, зокрема зниження процентної ставки наданих кредитів. У результаті деякі підприємства можуть перенести свої виробництва з міста до навколишніх сільських районів, оскільки це стане вигіднішим. Звичайно, всі ці ініціативи повинні бути закріплені на законодавчому рівні.

Наприклад, у Польщі створили фонди, які надають підприємцям кредитні гарантії, інвестують галузі виробництва. Кошти на їхнє утворення країна одержує через програму підтримки місцевих ініціатив PHARE.

Серед механізмів місцевого стратегічного планування заслуговують на увагу і комунальні облігації – цінні папери, які розповсюджуються переважно у великих містах. Кошти від продажу спрямовані, зазвичай, на створення транспортної інфраструктури, закупівлю автобусів тощо.

Дієвим механізмом залучення коштів для розвитку міських поселень є створення на їхній території спеціальних економічних зон. Такі зони надзвичайно привабливі для інвесторів, оскільки в них низька вартість робочої сили.

У 1999 році прийнято Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області», який визначив порядок запровадження та функціонування спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області. Згідно з цим Законом до територій пріоритетного розвитку віднесені міста: Брянка, Первомайськ, Стаханов, Красний Луч, Свердловськ, Краснодон, а також Антрацитівський, Кременський та Краснодонський райони.

Метою запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності є залучення інвестицій у пріоритетні галузі виробництва для створення робочих місць та працевлаштування працівників, які вивільняються у зв'язку із закриттям, реструктуризацією та перепрофілюванням гірничодобувних та інших підприємств, впровадження нових технологій, розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, збільшення по-

ставок на внутрішній ринок високоякісних товарів та послуг, створення сучасної виробничої, транспортної та ринкової інфраструктури, ефективне використання природних ресурсів [1].

На жаль, область не отримала очікуваних розмірів інвестицій в економіку, не було створено нових робочих місць, Антрацитівський та Краснодонський райони потрапили до групи районів, для яких збереження пільгового статусу вважається недоцільним [4, с. 237].

Як показав аналіз, вільні економічні зони негативно вплинули на розселення, оскільки вони використовують матеріальні ресурси регіону, а прибутки забирають собі.

Важливими напрямками збереження поселень є :

- поліпшення соціальних умов життя населення;
- збереження у поселеннях історичних галузей виробництва та розвиток нетрадиційних, наприклад, туристсько – рекреаційної діяльності;
- використання стратегії «перенесення».

При формуванні стратегії розвитку області доцільно використати елементи стратегії «перенесення», яка передбачає реалізацію комплексу організаційно-економічних заходів, спрямованих на освоєння виробництва продукції нових поколінь, яка користується попитом за кордоном, за допомогою закупівлі ліценцій на високоефективні новітні технології. У подальшому, в регіоні створюється і розвивається власний науково-технічний та промисловий потенціал. Не менше значення матиме стратегія «запозичення», яка полягає в освоєнні випуску наукомісткої високотехнологічної продукції, що вироблялася раніше у високорозвинених країнах, шляхом використання власного інноваційного потенціалу регіону.

2. Удосконалення структури розселення населення в період трансформації

Удосконалення структури розселення населення – це збалансоване співвідношення форм територіальної організації розселення. Луганська область як високоурбанізований регіон визначається необхідністю збереження сільських форм територіальної організації розселення. З метою вдосконалення структури розселення населення необхідно:

- здійснювати фінансову підтримку поселень для їхнього збереження;
- створювати невеликі спеціалізовані виробничі об'єкти та об'єкти соціальної інфраструктури в малих містах і селищах;
- здійснювати державну політику, спрямовану на відродження національних форм територіальної організації розселення (містечок, хуторів та слобід);
- забезпечити високий рівень розвитку економічної та соціальної сфери у сільській місцевості.

Враховуючи вище зазначене, необхідно забезпечити комплексне вирішення актуальних соціально-економічних проблем шляхом активізації інвестиційних процесів, залучення вітчизняного та іноземного капіталу до пріоритетних сфер господарювання та перспективних напрямів розвитку поселень, враховуючи світовий досвід та власні ресурсні можливості. Подальший розвиток системи розселення області повинен здійснюватись, виходячи з необхідності досягнення стратегічно важливої мети – формування якісно нової, стійкої і водночас динамічної структури, оптимально інтегрованої в територіальну організацію продуктивних сил. Основою для цього повинна стати адаптація вітчизняної економіки до сучасних світових глобалізаційних процесів та формування відповідних захисних механізмів; приско-

рення трансформаційних процесів у господарській та соціальній сферах; мобілізація внутрішніх резервів економічного зростання.

Для Луганської області досить актуальним є зменшення поляризації розміщення господарства й розселення в аграрній північній та індустріальній південній зонах. Для цього слід стимулювати розвиток міст Сватове та Старобільськ, а також тих селищ міського типу, що виконують функції районних центрів і знаходяться на значному віддаленні від обласного центру (Білокуракіне, Біловодськ, Марківка, Мілове, Новопсков, Троїцьке).

Поряд із розміщенням продуктивних сил, що в містобудівних структурах виступають у виді місць застосування праці, на територіальну організацію розселення впливають розвиток соціальних потреб і розміщення установ, що обслуговують ці потреби. Таким чином, концентрація праці обумовлює концентрацію населення, а концентрація населення визначає необхідну концентрацію обслуговування. Природно, що чим менше задана умовами розвитку народного господарства концентрація населення, тим слабкіше комплекс установ, що обслуговують соціальні потреби. Це основна причина розходжень у рівні життя міста й села, відставання соціального розвитку малих міст від крупних. Основним методом подолання протиріччя між зростанням потреб населення й можливістю їхнього задоволення в різних населених пунктах та різних формах розселення є створення систем обслуговування між поселеннями, в яких територіальна нерівномірність соціальних умов компенсується розвитком транспортних та інформаційних зв'язків.

Перехід до постіндустріальної структури господарства характеризується переходом більшості зайнятих у сферу послуг і залишає відкритим питання про територіальну структуру розміщення продуктивних сил. Зараз у західних країнах з'явився феномен «антиурбаністичної революції», що пов'язане із зміною характеру праці – із розвитком сучасних комунікацій робота все частіше переміщується в дім; робочі місця конструктора, викладача, юриста, фінансиста, будучи включені до обчислювальних мереж відповідних підприємств, дозволяють їм менше бути у «суспільних місцях». Сучасне виробництво все менше потребує присутності великих мас робітників на підприємствах та установах; частка промислових працівників у загальній кількості зайнятих у США скорочується з кінця п'ятидесятих років минулого століття. Як це позначиться в кінцевому результаті на формах розселення?

Проблеми, що встали сьогодні перед українськими містами, багато в чому є наслідком економічної реформи, міська економіка, як і національна, є перехідною. Багато в чому механізми розвитку наших міст починають нагадувати західні міста.

Головною причиною зростання міст є економія на витратах, що виникають у результаті наближення постачальників до споживачів їхньої продукції й послуг, включаючи й комунальні послуги. Ця ж причина обмежує зростання міст – якщо масштаби міста починають перевищувати їхній розмір, виникають транспортні проблеми, складності з видаленням сміття й очищення стоків, водопостачанням та інші труднощі, що призводять до подорожчання життя в них та зниження ефективності виробництва. Відсутність нових робочих місць призводить до припинення зростання міста. Щоб запобігти цьому процесу необхідні нові містоформуєчі підприємства, які поставляють свою продукцію за межі міста і тим самим, даючи роботу частині міських жителів, дозволяють їм одержувати прибутки.

3. Комплексний розвиток міських та сільських поселень

За своєю сутністю політика розселення повинна бути комплексною, тому що вона вбирає до себе елементи економічної, соціальної, інвестиційної, урбаністичної, екологічної та інших політик [2, с. 158].

Так, економічна складова політики розселення передбачає ефективне використання вже створеного економічного потенціалу в інтересах самих поселень і всього регіону, інтегрування міст у господарський комплекс області за рахунок посилення доцільної їх спеціалізації, зменшення кількості дотаційних і кризових територій. Соціальна складова передбачає таку територіальну організацію розселення, яка забезпечує рівну доступність послуг соціальної сфери для всього населення незалежно від місця його проживання й водночас враховує особливості міст різної людності та функціональних типів [3, с. 134].

Установлення високого рівня інфраструктури та асортименту послуг сільської соціальної інфраструктури повинно стати основною лінією відродження українського села, особливо на Луганщині. Оскільки саме соціальна інфраструктура впливає на продуктивність праці, демографічну ситуацію, закріплення молоді на селі.

З метою збереження сільських поселень на Луганщині необхідно розробити нові напрями розвитку, в основу яких покласти принципи багатофункціонального села та багатофункціонального сільського господарства. Головними завданнями є – покращення умов проживання, якості життя на селі та розвиток нових функцій сільських поселень. Слід розробити нові програми розвитку сільських поселень з обов'язковою фінансовою підтримкою.

Аграрна політика повинна еволюціонувати в напрямі посилення уваги до розвитку сільських поселень та дотримки екологічних стандартів. При цьому фермерам та іншим сільським підприємцям необхідно надавати допомогу на участь у різних програмах, серед яких – оновлення села та сільської інфраструктури, а також поліпшення базових послуг для сільського населення. Головною метою аграрної політики повинна стати підтримка сімейної форми фермерського господарства. Особливу увагу слід приділити врахуванню місцевих, менталітетних особливостей українців.

Для збереження сільських поселень необхідно :

1. Одним з головних напрямів підтримки сільських поселень повинно стати створення сприятливих правових, економічних, організаційних та інших умов для відродження економічної діяльності. Це повинно бути збільшення робочих місць на селі, посилення соціального захисту сільського населення, покращення функціонування людського капіталу, раціональне використання природно-ресурсного потенціалу.

2. Значне покращення інженерної, комунально-побутової сфери села та соціально-культурної інфраструктури. Це стосується перш за все поліпшення функціонування сільської інфраструктури, а також стимулювання її подальшого розвитку. Для цього необхідно розширити практику реалізації галузями побуту програм, спрямованих на поліпшення якості послуг для селян. Обов'язковим є збільшення обсягів введення нових механізмів участі держави в інвестуванні сільської інфраструктури. Необхідно виділити кошти з бюджету на розвиток сільської інфраструктури. При цьому залучити до роботи органи місцевого самоврядування, що могло б розширити ініціативу сільського населення стосовно поліпшення умов життя та розвитку сільської інфраструктури.

3. Посилення організаційних аспектів регулювання їхнього розвитку на місцевому, регіональному та державному рівнях. На місцевому рівні слід вдосконалити правові основи місцевого самоврядування, податкового законодавства, підтримки об'єднань громадян. На регіональному та державному рівнях необхідно активізувати роботу Державного департаменту розвитку сільської місцевості.

Для збереження мережі міських поселень ми пропонуємо розробити та втілити в життя стратегічні плани розвитку міст.

4. Впровадження системи стратегічного моніторингу за поселенською мережею

Моніторинг – це детермінований у часі та систематизований у завданнях і параметрах процес відслідковування відхилення реального стану об'єкта від запланованого або очікуваного;

– постійний нагляд за різнонаправленою діяльністю суб'єктів господарювання та підприємництва для реалізації завдань та заходів стратегічного плану. Першочергову увагу приділяють моніторингу фінансово-економічної та екологічної діяльності, часових та ресурсних параметрів досягнення стратегічних цілей.

Стратегічний моніторинг – особливий вид управлінської діяльності, змістом якого є спостереження та оцінка проходження процесу втілення стратегічного плану розвитку і забезпечує досягнення поставлених цілей через встановлення стійкого зворотного зв'язку.

Ми пропонуємо вести постійний стратегічний моніторинг за поселенською мережею області. Це дасть можливість вчасно реагувати на трансформаційні зміни у поселенській мережі. Зараз же ми лише констатуємо зміни, але інколи виправити ситуацію вже неможливо. Не менш важливим є впровадження системи екологічного моніторингу.

5. Створення Кадастру поселень Луганської області

Кадастр – (франц. Cadastre) систематизоване зведення відомостей, яке складається періодично, або шляхом безперервних досліджень над об'єктом.

Необхідно розробити Державний кадастр України, в тому числі Луганської області. Для цього слід підготувати та прийняти відповідні законодавчі та нормативно-технічні акти, розробити стандарти та термінологію. Кінцевим продуктом при введенні державних кадастрів стануть банки інформації. Користувачами інформації можуть бути органи управління області, міст, селищ міського типу, сел.

Для того, щоб найбільш ефективно використовувати кадастр необхідно дотримуватись таких умов:

1. Будь-який банк кадастрових даних повинен мати достовірну інформацію.
2. Доступ до кадастрових даних повинен бути миттєвим.
3. Формати та класифікатори банків даних повинні бути єдині.

Зараз у Луганській області стан обліку природних та муніципальних об'єктів незадовільний, що приводить до значних економічних втрат, зниженню доходів місцевих бюджетів та інших негараздів.

Створення та впровадження кадастрів залишається однією з важливіших проблем управління територіями на сучасному етапі. Дані кадастрів необхідні для інформаційного забезпечення господарської діяльності в Луганській області, екологічного моніторингу та раціонального використання природно-ресурсного потенціалу.

6. Формування технополісів

Епоха НТР у кінці ХХ на початку ХХІ ст. характеризується новим етапом розвитку розселення населення. Це обумовлено створенням науково-виробничих поселень – технополісів, наукових міст, науково-дослідних центрів, технопарків, техноекополісів.

Технополіс – центр впровадження досягнень науки і техніки. Це, як правило, нове місто, в якому запроваджуються у виробництво новітні розробки, а також проживає населення. Він містить науково-дослідну, промислову та селищну зону, необхідну інженерну, комунально-побутову та комунально-культурну інфраструктуру, комфортні умови проживання. Через технополіси має реалізуватися механізм пришвидшення науково-технічного прогресу сучасних галузей промисловості, пов'язаних із запровадженням новітніх досягнень фундаментальної науки, зокрема, мікроелектроніки, нових матеріалів, альтернативних джерел енергії, біотехнології [5, с. 53].

Технополіс це агломерація нового типу, яка включає до себе не тільки міські, а і сільські поселення. Ідея створення технополісів може стати вагомим стимулом активізації усіх верств населення, всебічної оцінки стану та можливостей області, аналізу шляхів реформування господарства.

У багатьох країнах світу технополіси вже довели своє право на життя. Серед них США, Німеччина, Великобританія, Франція, Нідерланди, Бельгія, Японія, Сінгапур. В Україні створено декілька технополісів у Києві та Харкові. У колишньому СРСР створювались спеціалізовані поселення при науково-дослідних інститутах, але вони виконували зовсім інші функції. На території Луганської області такі поселення відсутні. Тому ми пропонуємо в якості експерименту створити науково-технологічний парк нового типу на території Луганської області, або техноекополіс з метою розвитку туризму в нашій області.

Висновки. Зазначені у статті пріоритетні стратегічні напрями розвитку розселення Луганської області дадуть позитивний результат за умови їхнього застосування з належним рівнем фінансування.

Бібліографічні посилання

1. Закон України « Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області» № 351 // Відомості Верховної Ради України, 1999, № 38.
2. Доценко А. І. Регіональна політика розселення : наукові засади // Україна : географічні проблеми сталого розвитку : зб. наук. пр.: В 4 т. / А. І. Доценко. – К., 2004.- Т. 2. – С. 134–136.
3. Доценко А. І. Регіональне розселення: проблеми і перспективи / А. І. Доценко. – К., 1994. – 195 с.
4. Прищепа Н. П. Состояние и проблемы территорий приоритетного развития в Луганской области / Н. П. Прищепа // Развитие господарського механізму Луганського промислового регіону: Матер. регіон. наук.-практ. семінару 8 жовтня 2004 р. / За заг. ред. Г. В. Саєнка. – Луганськ, 2004. – С. 236–238.
5. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : підручник / За ред. В. В. Ковалевського, О. Л. Михайлюк, В. Ф. Семенова. – К., 2004. – 350 с.

Надійшла до редколегії 19.11.08